

Alkusanat

Karina Lukin

Käsillä oleva Aleksandra Jefimenkon tutkimus on merkittävä Euroopan puoleisen Venäjän etnisten vähemmistöjen arkea ja asemaa imperialistisessa oikeusjärjestelmässä esittelevä teos. Se käsittelee oman aikansa tutkimukselle keskeisiä kysymyksiä valtakunnan vähemmistöjen oikeustajusta ja -järjestelmistä. Arvoa lisäävät sen sisältämät arkistoaineistot, joista monet julkaistiin ensi kerran juuri tämän teoksen yhteydessä.

Tämän päivän lukijalle teos avaa lisäksi tärkeän näkymän 1800-luvun tutkimushistoriaan. Se herättäne kysymyksiä siitä, miksi karjalaisten tapoja ja perinteitä on esitelty samassa teoksessa kuin saamelaisten ja nenetsien käytänteitä, toisin sanottuna miksi näiden yhteisöjen vakiintuneita käsityksiä oikeudesta on perusteltua käsitellä samassa yhteydessä. Nykylukija ihmettelee myös kansanryhmien luonnehdintoja ja arvottavia asetelmia. Tällainen pohdinta on tärkeää ja auttaa lukemaan teosta yhtenä osana prosesseja, joissa vähemmistöjä koskeva tieto on karttunut samaan aikaan kuin tietoa on tulkittu valtaapitävien aseman vahvistamiseksi ja luonnollistamiseksi. Ihmettely kertoo muutoksista, joita on tapahtunut vähemmistöjen kuvaamisessa ja ajattelussamme. Vaikka vähemmistöjen hahmottaminen vähempiarvoiseksi ei enää tunnukaan lähtökohtaisesti oikealta, menneiden kuvausten lukeminen ja niiden taustojen ymmärtäminen on sitäkin tärkeämpää. Ne avaavat väylän toiseuttamisen historialle ja syrjivien kokemusten ymmärtämiselle ja edistävät toivottavasti hedelmällistä vuoropuhelua.

Jefimenkon teos kiinnittyy yllä mainittuihin tiedon kartuttamisen prosesseihin, jotka taas liittyvät keskeisesti etnografian, eli valtaväestöstä eroavien yhteisöjen kuvaamisen ja tutkimuksen syntyyn ja kehittymiseen kansainvälisesti ja Venäjän imperiumissa. Teos heijasteleekin kiintoisalla tavalla 1800-luvun lopun etnografiaa, jonka voidaan nähdä kehittyneen juuri Venäjällä 1700-luvulta alkaen. Tuolloin lukuisia tutkimusretkueita matkusti ympäri imperiumia keräämässä lähinnä luonnontieteellistä ja mahdollisesti taloutta hyödyttävää tietoa. Retkikunnissa kerättiin tämän lisäksi tietoa myös tutkimusalueiden väestöstä, puhuttavista kielistä, aineettomasta ja aineellisesta perinteestä ja tavoista. Näiden keruiden ohjeistukseksi syntyneiden oppaiden, tulosten julkaisujen ja niistä seuranneiden keskustelujen pohjalta kehittyi etnografia. Maailman ensimmäinen etnografian oppituoli perustettiin Pietariin vuonna 1844 ja sen viranhaltija, suomalainen Anders Johan Sjögren, edusti tuolloisen tutkimuksen terävintä huippua.

Etnografiseen tutkimukseen liittyi laajoja ihmiskunnan moninaisuuden kuvauksen ja erilaisuuden ymmärtämisen projekteja. Nämä asettuivat jännitteeseen suhteeseen sellaisten tutkimusohjelmien kanssa, joissa oltiin kiinnostuneempia kuvaamaan yhden kansan kulttuuria, perinteitä ja historiaa. Venäjällä nämä tutkimusasetelmat asettuivat ajoittain toisiaan vastaan pietarilaisissa 1800-luvun keskusteluissa. Pietarin ulkopuolella monet toimijat kuitenkin tekivät etnografista tutkimusta, joka käytännössä ohitti nämä kiistat. Yksi niistä on Aleksandra Jefimenkon *Arkangelin kuvernementin lappalaisten, karjalaisten ja samojedien tapaoikeuksia*. Siinä yhdistyvät useiden etnisten ryhmien perinteiden luonnehdinnat Venäjän pohjoisen alueen kuvaukseen tavalla, joka mahdollistaa Venäjän imperiumin moninaisuuden hahmottamisen. Näin teos ennemminkin osallistui kansainvälisiin keskusteluihin eri vähemmistöjen tapaoikeudesta kuin siihen projektiin, jossa rakennettiin Venäjän kansallista identiteettiä keskittymällä esimerkiksi venäjänkielisen väestön perinteisiin.

Laajemmin tarkasteltuna Jefimenkon tekstit asettuvat kuitenkin kiintoisalla tavalla näiden kansallispoliittisten ja kansainvälisten keskustelujen välimaastoon. Kirjoittaja on kotoisin niin sanotusta Venäjän Pohjolasta: hän syntyi vuonna 1848 Arkangelin kuvernementissa

ja toimi opettajana Arkangelissa. Kiinnostus etnografiaa ja historiaa kohtaan näyttää heränneen tulevan aviopuolison, Arkangelissa karkotettuna olleen vallankumouksellisen Pjotr Jefimenkon, tapaamisen jälkeen. Tässä kohtaa onkin syytä mainita, että juuri Venäjän eri periferioihin karkotetut, usein yliopistoissa opiskelleet nuoret miehet kehittivät venäläistä etnografiaa niin menetelmällisesti kuin tutkimustulostenkin suhteen 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Näyttää siltä, että Pjotr Jefimenkon kiinnostus kansanomaisista kulttuuria ja historiaa kohtaan tarjosi uusia älyllisiä haasteita vaimolle, joka ei enää pystynyt jatkamaan opetustyötä ollessaan naimisissa poliittisista syistä karkotetun kanssa. 1870-luvulla sekä Aleksandra että Pjotr Jefimenko julkaisivat merkittäviä teoksia ja artikkeleita, jotka käsittelivät heidän silloista asuinalueettaan, Venäjän Pohjolaa.

Myöhemmin pariskunta muutti nykyisen Ukrainan alueelle, josta Pjotr oli kotoisin, ja heidät tunnetaan myös tärkeinä Ukrainan kansanomaisen kulttuurin ja historian tutkijoina. Aleksandra Jefimenko oli myös naisasialiikkeen aktiivi, mistä kertoo hänen akateeminen uransakin: 1900-luvulla Aleksandra Jefimenko opetti Pietarissa niin sanotuilla Bestuževskin kursseilla, jotka tunnetaan ensimmäisenä Venäjällä naisille korkeakoulutusta tarjonneena opilaitoksena. Kun hän sai vuonna 1910 historian professorin arvon ensimmäisenä venäläisenä naisena, hänet nimitettiin myös professoriksi. Jefimenkojen tekstit osallistuivat siis yhtäältä paikallisen, pohjoisen venäläiskulttuurin ja toisaalta ukrainalaisten erityisyyttä korostavaan tutkimukseen. Samalla he toimivat aktiivisesti omassa ajassaan radikaaleissa liikkeissä, jotka ajoivat väheksytyjen ihmisryhmien tasa-arvoa. Nyt suomennetussa tutkimuksessa voi nähdä kaikuja näistä tasa-arvoajatuksista. Alueellisesti teos sijoittuu osaksi Venäjän Pohjolan kuvausta, mutta keskittyy venäläisväestön sijasta vähemmistöihin. Tapaoikeus oli yksi keskeinen kiinnostuksen kohde kansainvälisissä etnografisissa keskusteluissa, mutta samaan aikaan teos tarjosi tietoa myös hallinnolle, jonka oli tärkeä tietää, minkälaisia oikeuskäsityksiä ja -käytänteitä imperiumin eri osissa oli.

*

Arkangelin kuvernementin lappalaisten, karjalaisten ja samojedien tapaoikeuksia nojaa pääosin toisen käden tietoihin ja sen lähteinä toimivat

hyvin tunnetut karjalaisten, saamelaisten ja nenetsien elämää kuvanneet matkakertomukset tai pappien kuvaukset. Tässä mielessä Jefimenkon tutkimus edustaa eräänlaista nojatuoliantropologiaa. Käytännössä siihen onkin suodattunut useiden kirjoittajien näkemyksiä teksteistä, joita on julkaistu niin osana akateemisia keskusteluja kuin matkakertomuksinakin. Erityisesti matkakertomukset olivat hyvin suosittuja 1800-luvun Venäjällä. Niiden on todettu ruokkiineen käsityksiä Venäjän imperiumissa elävien kielellisten ja etnisten vähemmistöjen erityisyydestä ja tukeutuneen toistuvasti yleistäviin luonnehdintoihin eri yhteisöistä. Tutkimuksessa tällaisia käsityksiä on nimitetty stereotypioiksi. Niiden taustalla on ajatus kunkin kielellisen yhteisön ajattelussa ja toiminnassa tyypillisistä piirteistä, jotka heijastavat kansanluonnetta. Vaikka tällaiset kuvaukset usein ovatkin toisiaan toistavia, esimerkiksi karjalaisia on voitu kuvata rauhallisiksi, saamelaisia vilpittömiksi ja nenetsejä hyväntahtoisiksi – ajatellaan niiden nykyään ontuvan. Useimmiten kansanluonteen kuvaukset kertovat enemmän kieli- ja mielikuvista, joihin matkakirjailijoiden on ollut kätevää tarttua kuin todellisista kaikki yksilöt ylittävistä yhteisöllisistä luonteenpiirteistä.

Kuvausten alkuperän voi hahmottaa valistusajatteluun. Valistus tunnetaan yleisesti järkipäisyyttä ja empirismiä kuuluttaneista vaateista. Näiden lisäksi valistukseen nivoutui ajatuksia ihmiskunnan kehittymisen eri asteista ja mahdollisuudesta havaita niitä tämänhetkisessä maailmassa. Koska valistusajattelu kehittyi kolonialististen projektien seurauksena juuri Euroopassa, ei ole yllätys, että eurooppalaisen kulttuurin piirteitä pidettiin siinä kehittyneimpänä: ajatus maailmanvalloituksesta sai oikeutuksensa valloitetujen alueiden ja väestöjen kehittämisestä. Venäjän suhde valistusajatteluun on monitahoinen, mutta myös venäläisessä matkakirjallisuudessa ja etnografisessa tutkimusperinteessä syntyi ajatuksia venäläisen kulttuurin kehittyneemmästä tilasta suhteessa valtakunnan muihin väestönosiin. Myös erilaiset kehittämisprojektit ovat olleet tyypillisiä Venäjän periferioissa.

Valistusajatteluun pohjautuvat eri kehitysasteista kertovat määreet – kuten saamelaisista ja nenetseistä käytetty villi-ihminen tai arvio kylässä asuvien karjalaisten sosiaalisesta korkeammasta tasosta – ovat

matkakirjallisuudessa ja siksi Jefimenkon teoksessakin nivoutuneet kansanluonteen kuvauksiin. Kuten luonnehdinnoista voidaan päätellä, myös vähemmistöt asetettiin kehittymisen asteikolla eri pisteille niin, että karjalaiset näyttäytyvät kehittyneempinä kuin saamelaiset ja nenetsit. Tämä liittyy siihen, että maanviljelystä ja paikallaan pysyvää elämäntapaa pidettiin lähtökohtaisesti kehittyneempänä elämäntapana kuin liikkuvaa paimentolaiselämää.

Jos kehittymisen asteet erottivat teoksessa kuvattuja yhteisöjä, heitä yhdisti toisheimoisten käsite, joka on Venäjän imperialistiselle ajattelulle erityinen kategoria. Tässä teoksessa venäjän *inorodets* on käännetty vierasheimoiseksi, mikä heijastaa oivalla tavalla sanaan liitettyjä alkuperään ja sukulaisuuteen liittyviä merkityksiä. Vierasheimoiset erosivat valtaväestöstä, eli venäläisistä ja heidän lähisukulaisiksansa mielletyistä ukrainalaisista ja valkovenäläisistä, juuri alkuperän, oletetun yhteisen historian ja kieleen perustuvan sukulaisuuden suhteen. Alkuperän ohella venäläisessä hallinnossa ja matkakirjallisuudessa valtakunnan eri yhteisöjä on luokiteltu myös heidän uskontonsa perusteella toisuskoisiksi (ven. *inovertsy*) ja maantieteellistä etäisyyttä korostavalla nimityksellä tuonmaalaiset (ven. *tuzemtsy*). Vaikka tuonmaalaisen on kuvattu kääntyneen ortodokseiksi, mikä edusti valtiotuskontoa ja oli yksi Venäjän imperiumiin kuulumisen merkki, heitä on usein kuvattu myös pakanoiksi – jälleen yksi kehittymättömyyttä korostava käsite. Karjalaiset, saamelaiset ja nenetsit voitiin siis niputtaa toisiinsa näiden toiseuteen liittyvien käsitteiden myötä. Ne alkoivat menettää merkitystään 1900-luvun kuluessa.

Neuvostoaikaisissa teksteissä yllä mainitut uskoon ja alkuperään liittyvät nimitykset poistuivat, mutta toismaalaisen käsitettä käytettiin edelleen niistä yhteisöistä, joiden ei vielä annettu hallinnoida itseään. Sen sijaan kehittyneempiä väestöjä alettiin kutsua kansoiksi (ven. *narod*). Tässä yhteydessä karjalaiset saivat oman neuvostotasavaltansa, mutta saamelaisiin ja nenetseihin alettiin kohdistaa hallinnon erityishuomiota ja heidän asuma-alueilleen perustettiin piirikuntia. Hallinnollisesti saamelaiset ja nenetsit hahmotettiin osaksi pieniä pohjoisia kansallisuuksia (ven. *malje narodnosti Severa*). Näin neuvostotoimet heijastivat yllä kuvattua valistusajattelua: karjalaisia pidettiin kehittyneempinä kuin saamelaisia ja nenetsejä. Uutta oli

usko kehittymiseen ja kehittämiseen, jota neuvostohallinto alkoi systemaattisesti toteuttaa.

Neuvostoliiton varhaisten vuosikymmenten vähemmistöpolitiikka korosti itsemääräämisoikeuden lisäksi omakielisyyttä, ja juuri näiltä ajoilta juontuvat monien vähemmistöjen uudet, omakielisiin nimityksiin perustuvat termit. 1600- ja 1700-lukujen aikana vakiintuneet termit eivät aina noudattaneet kieli- tai elinkeinorajoja ja jättivät pienempiä kieliryhmiä pimentoon, minkä lisäksi osaan nimityksistä liittyi kielteisiä sivumerkityksiä. Näin oli esimerkiksi samojedinimityksen kanssa, joka ei erittele lukuisia eri samojedikieliä puhuvia ja eri puolin Pohjois-Venäjää ja Länsi-Siperiaa eläviä vähemmistöjä. Siihen ja lappalaisnimitykseen on liitetty monia kielteisiä miellelyhtymiä. Venäjän vähemmistöistä käytetään nykyään 1930-luvulla käyttöönotettuja nimityksiä, jotka ovat korvanneet vanhentuneina ja loukkaavina pidettyjä termejä. Näitä termejä ei kuitenkaan ollut 1800-luvun lopussa käytössä ja sen vuoksi Jefimenkon teoksessa nimitetään nykyään saamelaisiksi kutsuttuja yhteisöjä lappalaisiksi ja nenetsejä samojedeiksi.

Kuten nimitykset, myös tavat kuvata ja tutkia inhimillisen kulttuurin moninaisuutta ja eri yhteisöjen välisiä eroja, yhtäläisyyksiä ja vuorovaikutusta ovat sitten 1800-luvun lopun muuttuneet monin tavoin. Jefimenkon tapaoikeuksien kuvausta on hyvä pyrkiä lukemaan paitsi oikeuskäytänteitä koskevana tietona, myös osana yllä kuvattuja laajempia erilaisuuden kuvauksen kokonaisuuksia. Sellaisena teos osoittaa, että hyväänkin pyrkivät tutkimukset ovat arvottaneet toisten yhteisöjen toimintaa suhteessa omaansa ja näin osallistuneet luomaan kielteisiä mielikuvia vähemmistöistä. Olisi toivottavaa, että tämän havaitseminen johtaisi pohtimaan toiseuttamisen historioiden ohella myös nykyajan tapoja, varsinkin omiamme, puhua ja kirjoittaa meille vieraista ja olla vuorovaikutuksessa heidän kanssaan.

Arkangelin kuvernementin lappalaisten¹, karjalaisten² ja samojedien³ tapaoikeuksia^{4 5}

Kirjoittanut Aleksandra Jefimenko

Esipuhe

Vuonna 1869 Arkangelissa paikallinen tilastokomitea julkaisi ensimmäisen osan kokoomateoksesta *Arkangelin kuvernementin venäläisen väestön tapaoikeuksia*. Teoksen laatija P. S. Jefimenko oli luvannut

1 Käytän käännöksessä alkuperäisen tekstin mukaisesti sanaa *lappalainen* *лонань лопар* 'lappalainen, saamelainen', koska se oli teoksen kirjoittamisen aikaan käytetty käsite, huolimatta siitä, että nykyisin suositeltava etnonyymi on *saamelainen*, joka sinänsä olisi myös tarkempi käsite kuvaamaan ko. kansaa. Nykyvenäjässäkin etnonyymiä *лонань* 'lappalainen, saamelainen' pidetään vanhentuneena (Ožegov 1990, 332). / *Suom. huom.*

2 Kirjoittaja käyttää *karjalainen*-etnonyymiä tarkoittaessaan vienankarjalaisia. Kyse on Arkangelin kuvernementin alueella asuvista karjalaisista eli vienankarjalaisista. Myös Aunuksen kuvernementissa asui karjalaisia. / *Suom. huom.*

3 Alkuperäisessä tekstissä käytetään etnonyymiä *samojedi*, joka viittaa yleensä useampiin samojedikieliä puhuviin kansoihin, kuten *nenetseihin*, *nganasaneihin*, *selkupeihin* ja *enetseihin*. Tässä tekstissä samojedeilla tarkoitetaan lähinnä *nenetsejä*, joiden aiempi, nykyisin vanhentunut etnonyymi oli *samojedi* tai *jurak.kisamojedi*. <http://www.etnosy.ru/taxonomy/term/> / *Suom. huom.*

4 Teoksen nimi on sanatarkasti käännettynä *Arkangelin kuvernementin lappalaisten, karjalaisten ja samojedien kansanomaisia juridisia tapoja*. Käännän kansanomaisen juridisen tavan tapaoikeudeksi, joka Kielitoimiston sanakirjan mukaan määrittellään seuraavasti: **tapaoikeus eli tavanomainen oikeus** tarkoittaa vakiintuneiden tapojen luomia oikeusnormeja, joita pidetään lainsäädännön tapaan sitovina. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/tapaoikeus> Tapaoikeus-sanalla on mahdollista viitata myös **oikeustapaan** eli tapaoikeuden alaan kuuluvaan yksittäiseen oikeusnormiin tai kirjoitetun lain tavanomais-oikeudelliseen tulkintaan. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:tapaoikeus> Käytän käännöksessä synonyymisiä käsitteitä tapaoikeus ja tavanomainen oikeus. / *Suom. huom.*

5 Teos on ilmestynyt alun perin Keisarillisen Venäjän Maantieteellisen Seuran Etnografian Osaston julkaisuissa, siksi alaviitteissä on teoksen toimittajan kommentteja. Ne on merkitty kursivilla *Toim.* tai *Toim. huom.* / *Suom. huom.*

jälkeenpäin liittää teokseen myös kaukana pohjoisessa elävien vierasheimoisten⁶ tapaoikeuksia: lappalaisten, karjalaisten, syrjäänien ja samojedien. Koska hänen oli välttämätöntä keskittää kaikki voimansa kuvernementin venäläisen väestön tapoihin, joista on saatu erittäin runsasta aineistoa volostien hallinnon asiakirjoihin kirjatusta (volostien) tuomioistuinten päätöksistä, kaupoista ja sopimuksista yms., hän joutui antamaan vierasheimoisten tavanomaisen oikeuden aineistojen selvitystyön minulle.

Olen katsonut velvollisuudekseni vain saattaa järjestykseen käsillä olevat vierasheimoisten tapaoikeudet ja esittää ne systemaattisesti. Jätän tieteellisen tutkinnan tekemisen asiantuntijoille.

Melkein kaikkien Venäjällä asuvien vierasheimoisten tapaoikeudet ovat yhtä vähän tutkittuja kuin venäläisen väestönkin tapaoikeudet, tai parempi on sanoa: niitä on tuskin ollenkaan tutkittu. Joidenkin mielestä vierasheimoisten tapaoikeuksiin ei pidä lainkaan kiinnittää huomiota, ainakaan ennen kuin venäläisten oikeustavat on tutkittu. En voi jakaa tätä mielipidettä, vaan ajattelen, että vierasheimoisten ja venäläisen väestön oikeudellisia katsantokantoja ja tapoja pitää tutkia samanaikaisesti. Ja tämä ensiksikin siitä syystä, että tieteen näkökulmasta on yhtä kiinnostovaa tutkia niin sivistyneemmän väestön kuin alhaisemmalla kehitystasolla olevan väestön tavanomaista oikeutta, ja toiseksi siitä syystä, että tutustumatta vierasheimoisten tapoihin ei ole mahdollista täysin oivaltaa venäläisten tapaoikeuksien merkitystä.

Jos haluaa selittää venäläistä tavanomaista oikeutta yhtenäisenä, yhteisistä alkujuurista lähtöisin olevana, täytyy kuitenkin todeta, että se ei edusta mitään täysin homogeenistä ilmiötä. Eri aikakaudet, joita venäläinen kansa on kokenut, ovat lyöneet lähtemättömän leimansa venäläiseen tavanomaiseen oikeuteen, niin että sen on luonnollisesti täytynyt muodostua erilaisten vaikutteiden kerrostumista. Venäläisten

6 Alkuperäisessä tekstissä käytetään käsitettä *инородцы inorodets* (mon. *инородцы inorodtsy*) 'vierasheimoinen'. Vaikka käsitettä pidetään nykyään diskriminoivana ja kielteisenä merkitykseltään eikä se ole enää käytössä, käytän sitä käännöksessä, koska se oli yleisesti käytetty teoksen kirjoitus- ja ilmestymisaikaan. Ennen vuotta 1917 vierasheimoisilla viitattiin ei-slaavilaista alkuperää oleviin, erityisesti Venäjän keisarikunnan rajamailla asuviin kansoihin. https://lingvistics_dictionary.academic.ru/. Termin ajantasainen käännös voisi olla vähemmistökansallisuus, vähemmistökansa tai vähemmistö./ *Suom. huom.*

eri aikoina omaksumat kaksi, heimoon ja yhteisöön liittyvää, elämänmuotoa näkyvät erityisen selvästi maamme asukkaiden ajattelussa ja tavoissa. Tämän takia tutkijan täytyy tarkkaan määritellä, mikä venäläisessä tavanomaisessa oikeudessa on uudempaa ilmiötä ja mikä kuuluu kaukaiseen muinaisuuteen, pitää erottaa verisukulaisuuteen perustuva talouteen tai työhön perustuvasta. Mutta miten päästä tähän, kun meillä ei ole vielä muodostunut minkäänlaista tyydyttävää käsitystä siitä, mitä heimoperustaisuus oikein on ja mitä on työperustaisuus. Niinpä tämän oikeussuhteiden alaan kuuluvan faktan yksi tutkija liittää heimon elämän ilmiöihin ja toinen tutkija katsoo saman faktan olevan yhteisön ja perheen elämän tunnusmerkki. Tutkijoiden erimielisyys näkyy kaikissa kansan oikeuteen ja historiaan liittyvissä ilmiöissä, ja se on jopa synnyttänyt kaksi yhteen sopimatonta historiointisijoiden ja oikeustieteilijöiden koulukuntaa – niin sanotun heimo- ja yhteisökoulukunnan⁷.

On selvää, että meidän pitää etukäteen tutkia patriarkaalista elämänmuotoa ja patriarkaalisia tapoja mahdollisuuksien mukaan niiden puhtaimmassa ilmentymässä tai ainakin sitä mahdollisimman lähellä olevissa muodoissa, ja vasta sitten kun on saatu tietää, mitä on heimoperustaisuus ja missä tavoissa se ilmenee, voimme ryhtyä analysoimaan maamme elämän ilmiöitä. Tässähän nimenomaan vierasheimoisten tapaoikeuksien tutkimus saattaisi tehdä olennaisen palveluksen tieteelle, koska melkein kaikki vierasheimoiset, ainakin ne, joilla on turanilaiset⁸ juuret, ovat alhaisella kehitystasolla suhteessa venäläiseen heimoon ja jotkut niistä eivät vielä ole lainkaan luopuneet patriarkaalisesta elämäntavasta.

7 Kirjoittaja viittaa tutkijoiden käsityksiin valtiollisuuden syntyteorioista, joista heimoon perustuva oli Gustav von Eversin kehittämä teoria 1800-luvun alussa Venäjän valtion synnystä perinteisen verisukulaisuuteen perustuvan heimorakenteen pohjalta. Päinvastaisen käsityksen mukaan valtion ja tapaoikeuksien lähtökohta oli patriarkaalinen perhe tai perhe- ja naapuriyhteisö. Perhe- ja kylähteisöön (*община obščina*) perustuvan teorian mukaan Venäjän valtio ja oikeudenkäyttö ovat kehittyneet muinaisvenäläisen talonpoikaisyhteisön pohjalta, jossa työt tehtiin kollektiivisesti, maaomaisuus oli yhteistä ja asioista päätettiin kyläkokouksissa. 1800-luvulla slavofilit pitivät ihanteenaan perinteistä talonpoikaisyhteisöä. [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2/Suom. huom.](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2/Suom._huom.)

8 *Turan* on Keski-Aasiassa Iranista koilliseen sijainnut historiallinen alue tai maa, jossa on asunut turkkilaisperäisiä paimentolaiskansoja. Näistä kansoista käytettiin yhteistä nimitystä *turanilaiset*. [https://ru.wiktionary.org/wiki/Suom. huom.](https://ru.wiktionary.org/wiki/Suom._huom.)

Olemme⁹ syvästi vakuuttuneita, että kaukana ei ole se aika, jolloin venäläisten alkujuurien sekä oikeusnäkemysten ja tapaoikeuksien tutkijat luopuvat entisestä menetelmästään verrata elämänmuotoamme ja oikeuskäsityksiämme sivistyneiden kansojen vastaaviin ilmiöihin, germaaniseen ja kreikkalais-roomalaiseen oikeuteen, ja siirtyvät tutkimaan niin oman kansansa kuin myös muiden, alemmalla kehitystasolla olevien rotujen juridisia ja muita näkemyksiä ja ennen kaikkea Venäjällä asuvia vierasheimoisia tärkeimpänä tutkimuskohteenaan: idässä, puolivillien kansojen luona he tulevat etsimään ratkaisua moniin venäläisen elämän ilmiöihin eivätkä suinkaan lännessä sivistyneiden kansakuntien luona. Tällä hedelmällisellä, nykyään vielä koskemattomalla niityllä odottaa tiedemiehiämme runsas sato.

Koska melkein kaikki Venäjällä asuvat vierasheimoiset ovat ammoisista ajoista olleet heitä hallitsevan venäläisten heimon kanssa välittömissä ja alituisissa kosketuksissa, he eivät tietenkään ole voineet olla menettämättä jotain omaperäisistä juridisista käsityksistään ja tavoistaan ja omaksumatta venäläisiä; toisaalta myös venäläisten on täytynyt ottaa jotain vastaan näiltä heimoilta. Tiede on velvollinen määrittämään, mitä on lainattu molemmin puolin. Mutta vielä tätä ei voi tehdä, koska nyt vasta kerätään aineistoa. Tässäkin on syy, miksi meidän pitää tutkia vierasheimosten tapaoikeutta.

Lisäksi vierasheimosten tapaoikeuksien tutkimus on myös elävä ja käytännöllinen kiinnostuksen kohde, koska monilla heistä on toimivat volostien oikeusistuimet, jotka, kuten tiedetään, ratkaisevat suurimman osan oikeusasioista paikallisten tapojen perusteella, kun taas joillakin vierasheimoilta hallinto ja oikeusistuin toimivat ikivanhojen, kauan sitten lainvoiman saaneiden tapojen mukaan.

Sanoin, että vierasheimosten tavanomaista oikeutta on tutkittu hyvin vähän. Todellakin kirjallisuudessamme on vain muutamia, suppeita aikauslehdissä julkaistuja kirjoituksia vierasheimosten tavoista. Tietysti erityyppisissä heidän elämäntapaansa kuvailevissa artikkeleissa on satunnaisia ja katkelmallisia tietoja heidän oikeuskäsityksistään ja -tavoistaan, mutta ne ovat kuitenkin niin pieniä tiedonjyväsii, että

9 Kirjoittaja käyttää tässä venäjän kielen tieteelliselle tyylille ominaista *me*-pronominia, tai sitten hän viittaa myös joihinkin muihin tutkijoihin, joita hän ei kuitenkaan mainitse./ *Suom. huom.*

niiden keräämiseen tarvitaan vielä paljon perusteellista ja huolellista työtä.

Mitä tulee Arkangelin kuvernementin vierasheimoisten tapaoikeuksiin, ne huolimatta niihin kohdistuvasta suuresta kiinnostuksesta, etenkin lappalaisten ja samojedien tapoihin, eivät kuitenkaan ole tähän mennessä saaneet tiedemiesten erityistä huomiota osakseen. Kaikki, mitä on tältä osin tehty, ovat välähdyksenomaisia kirjoituksia vierasheimoisten tavoista siellä täällä kausijulkaisuissa, etnografisissa artikkeleissa ja pohjoiseen perehtyneiden asiantuntijoiden matkakertomuksissa.

Ennen kuin ihmiset, jotka ovat hyvin valmistautuneet ja valmiit ottamaan vastaan tämänkaltaisen tehtävän kaikki vaikeudet, aloittavat perusteellisen tapaoikeuksien tutkimustyön vierasheimoisten keskuudessa, me katsoimme hyödylliseksi koota samaan paikkaan kaiken sen, mitä on jo jossain, vaikkapa vain ohimennen, sanottu tšekäläisten vierasheimoisten tapaoikeuksista. Sitä varten olemme hyödyntäneet muutamia käsin kirjoitettuja lähteitä. Nämä lähteet koostuvat joidenkin vierasheimoisten tavanomaista oikeutta käsittelevistä lyhyistä kirjoituksista ja kokoelmista ja lisäksi volostien oikeusistuimien päätöksistä sekä niiden volostien kauppakirjoista ja sopimuksista, joiden hallinnon alaisuuteen nämä asukkaat kuuluvat.

Sanottakoon muun muassa, että pelkästään lappalaisten tavoista onnistuimme löytämään erään työteliään paikallisen papin, joka kerää näitä aineistoja, ja että samojedien tavat on kirjattu muita tarkemmin ja huolellisemmin. Mutta karjalaisten ja syrjäänien tavoista on suhteellisesti paljon vähemmän aineistoa, ja jos ei olisi ollut käytettävissäni olleita volostien tuomioistuimien päätöksiä, olisi pitänyt luopua niiden esittämisestä.¹⁰ Yksityiskohtaisemman viittauksen lähteisiin lukija löytää tapojen esityksen yhteydessä.

Koska jokaisen heimon juridiset katsomukset ja tavat ovat sidoksissa sen historialliseen kohtaloon ja elämäntapaan ja ilman tutustumista näihin viime mainittuihin tapaoikeuksia ei voi ymmärtää,

10 Syrjäänien oikeustapoja käsittelevää lukua ei valitettavasti ole tässä julkaisussa, koska *Sudebnyj Vestnik* -sanomalehden entinen toimittaja herra Dumaševski hukkas sen luvun käsikirjoituksen, kun rouva Jefimenko oli alun perin vuonna 1872 antanut hänelle kyseessä olevan kokoelman painettavaksi. *Toim.*

jokaisen Arkangelin kuvernementin heimon tapojen esitykseen olen liittänyt mukaan johdannon, jossa lyhyesti esitellään joitakin historiallisia, etnografisia ja taloudellisia tietoja kyseisestä heimosta.

I Lappalaisten tapaoikeuksia

Johdanto

Lappalaiset kuuluvat laajaan suomensukuisten kansojen heimoon. Vaikka kuuluisa filologi Max Müller, joka jakaa suomensukuisten kielten ja kansojen luokan neljään haaraan, lukee lappalaiset kuuluvaksi tšuudeihin¹¹, erityisesti suomalais-unkarilaisia kieliä tutkinut D. P. Europaeus¹² sijoittaa lappalaiset kielensä puolesta vuonna 1870 julkaistussa taulukossaan *Die Stammverwandschaft der meisten Sprachen alten und australischen Welt* suomalais-tšeremissien sukuhaaraan, mordvalaisten ja tšeremissien väliin. Suomensukuisten kansojen perheessä lappalaiset ovat sosiaalisessa suhteessa viimeisellä sijalla. Kaikista suomensukuisista heimoista he ovat nujerretuin, yhteen Euroopan kauimmaiseen nurkkaan ajettu heimo, joka on tähän asti säilyttänyt puolipaimentolaisen elämäntapansa. Kansalaisuuden hyödyt, joiden osallisiksi muutamat heidän suomensukuiset heimonsa ovat päässeet, eivät ole koskettaneet lappalaisia. Venäläisten kanssa kosketuksiin joutuminen on miltei lisännyt heidän köyhyyttään ja myötävaikuttanut heidän sukupuuttoon kuolemistaan.

Oli aika, jolloin lappalaiset olivat levittäytyneet etelässä Pietarin kuvernementtiin asti, mutta muut kansat, etenkin lappalaisten sukulaisheimo karjalaiset ja osittain tšuudit ja venäläiset, kaikki he työnsivät ja työnsivät lappalaisia pohjoiseen, kunnes saivat ajetuksi

11 *Лекции по науке о языке, С-Петербург, 1865 г., стр. 240 (Kielitieteen luennot, S-Peterburg, 1865, s. 240 / Suom. huom.)*

12 Jefimenko kirjoittaa virheellisesti Europaeuksen etunimien alkukirjaimet, sillä todellisuudessa ne olivat D. E. D. / *Suom. huom.*

heidät Vienanmeren ja Jäämeren rannikoille asti¹³. Heidän nykyinen olinpaikkansa on Lapinniemi¹⁴, joka on saanut heiltä nimensä. Muuten, tämän heimon levittäytyminen ei rajoitu vain Arkangelin kuvernementtiin: lappalaisia asuu myös siinä Norjan osassa, jota kutsutaan Finnmarkeniksi, ja Suomen pohjoisessa kulmassa. Arkangelin kuvernementin lappalaiset jakaantuvat Muurmannin lappalaisiin, jotka ovat asettuneet pitkin Jäämeren Muurmannin rantaa Norjan rajalta Pyhäniemeen asti, ja Turjan lappalaisiin, jotka asuvat pitkin Vienanmeren Turjan rannikkoa Pyhäniemestä Pjalitsajoelle asti.

Lappalaiset, niin kuin aiemmin totesimme, ovat puolipaimentolaista kansaa: Muurmannin ja Turjan rannikoilta he kulkevat paimentolaisina noin 150 virstaa ja ylikin niemimaan sisäosiin. Vain osa Turjan lappalaisista viettää paikallaan asuvaa elämää venäläiskylien yhteydessä. Lapin luoteisosassa lähellä Suomen ja Norjan rajaa elää paimentolaisena eräs lappalaisten heimo, filmanit¹⁵, jotka puhuvat omaa murrettaan ja tunnustavat luterilaista uskoa. Filmanit ovat degeneroituneita finnmaneja. Heidän synnyinmaitaan ovat sekä Suomi että Norja: rajankäynnin toimittamisen jälkeen he jäivät Arkangelin kuvernementin puolelle. Filmanien paimennusalueita ovat Paatsjoen, Muotkan ja Petsamon tundra-alueet¹⁶. He ovat juuri niitä samoja lappalaisia, joita aiemmin kutsuttiin *kaksi-* ja *kolmiveroiksi*, koska he maksoivat veroa kahdelle ja kolmelle valtiolle: Venäjälle, Tanskalle ja Ruotsille.

Lappalaisten kieli jakaantuu varsinaisesti kolmeen päämurteeseen: ensimmäistä puhutaan Petsamossa, Muotkassa, Paatsjoella, Suonikylässä, Nuortijärvellä, Ekostrovilla ja Akkajärvellä; toista Semiostrovilla, Luujärvellä, Voronežskin pogostassa¹⁷, Kildingissä ja Maaselän pogostassa; kolmatta Turjan rannikolla. Nämä murteet ovat

13 *Заволоцкая Чудь*, сост. П. Ефименко, Архангельск, 1869 г., стр. 87 (*Taipaleentakaiset tšaudit*, kirjoittanut P. Jefimenko, Arhangelsk, 1869, s. 87 / *Suom. huom.*)

14 Kirjoittaja tarkoittaa Kuolan niemimaata. / *Suom. huom.*

15 Käytän filman-saamelaisista kirjallisuudessa yleisimmin käytettyä termiä *filman* (yks.) ja *filmanit* (mon.) (Leinonen 2009, 103. Kuolan niemimaan filman-saamelaiset, *SUSA*, nro 92, 103-144). / *Suom. huom.*

16 *Арх. Губ. Вед.* 1869 г., № 82 (*Arkangelin kuvernementin tiedotuksia* -sanomalehti 1869, nro 82 / *Suom. huom.*)

17 *Pogosta* on venäjän kielestä tullut vastine siidalle eli lapinkylälle. / *Suom. huom.*

muodostuneet ulkoisten tekijöiden vaikutuksesta, yhtäältä norjan kielen, toisaalta venäjän ja karjalan kielten vaikutuksesta.¹⁸

Lappalaisten heimo ei ole suuri: Arkangelin kuvernementissa asuvia lappalaisia lasketaan olevan vähän yli 2000 henkeä molempia sukupuolia. Tässä luvussa on mukana 175 henkeä filmanejä. Yleisesti ottaen lappalaiset ovat yksi niistä heimoista, joka on kulkemassa kohti täydellistä häviämistä hitaan sukupuuttoon kuoleminen ja toisiin kansoihin sulautuminen kautta.

Arkangelin kuvernementin lappalaiset menettivät itsenäisyytensä jo 1000-luvulla, kun novgorodilaiset alistivat heidät, ja myöhemmin heidät siirrettiin Novgorodin kukistumisen myötä Moskovan valtakunnan alaisuuteen. Valloitettuaan lappalaiset venäläiset ottivat huolekseen tehdä heistä myös osallisia sivilisaatioonsa käännättämällä heidät kristinuskoon. Kristinuskoko levittäytyi lappalaisten keskuudessa melko hitaasti, ja vasta 1500-luvulta lähtien sitä voi pitää täysin vakiintuneena, kun lappalaiset lähettivät heimon vanhimpia suuriruhtinahan luo, jotta tämä antaisi heille kristinuskon opettajia.

Kristinuskon leviämistä ja vakiintumista lappalaisten keskuudessa edisti suuresti Solovetskin luostarin vaikutus, mutta myös yksittäisten henkilöiden oma-aloitteisuus, etenkin munkkien, jotka uhrasivat elämänsä omistaen sen lähetystyöhön näiden villi-ihmisten keskuudessa. Lappalaiset eivät ole unohtaneet niitä ihmisiä, jotka olivat asettaneet elämäntavoitteensa heidän hyväkseen: kaikkein uutterimman valistajan, noin 1500-luvun puolivälissä eläneen ja vaikuttaneen pyhän Trifonin muisto on näihin aikoihin asti nauttinut heidän harrasta kunnioitustaan.

Luultavasti pyhä Trifon kuitenkin ymmärsi, että pelkkä kastaminen ei riitä lappalaisten kristityiksi kääntymiseen. Kristillinen aate ei ollut kyennyt löytämään riittävää jalansijaa, jotta nämä villi-ihmiset pystyisivät omaksumaan sen, ja jotta heistä tulisi todellisia kristittyjä, piti olla mahdollisuus vaikuttaa heihin jatkuvasti, taukoamatta kristillisen uskon ja moraalin hengessä, ei vain sanalla vaan myös teoilla, sillä villi-ihmiselle yksinkertainen fakta on aina vakuuttavampi kuin

18 *Арх. Губ. Вед.* 1853 г., № 20 (*Arkangelin kuvernementin tiedotuksia* -sanomalehti 1853, nro 20/ *Suom. huom.*)

kaikenlaiset selitykset ja pohdinnat. Siksi pyhä Trifon perusti lappalaisten maahan Petsamojoen varteen luostarin, hyvin kuuluisan seudun historiassa, nimeltään Petsamon luostari. Mutta kävivätkö perustajan arviot toteen? Mitä teki luostari niiden hyväksi, joita sen oli määrä palvella? Auttoiko se heidän ymmärrystään kehittymään ja sen myötä parantamaan heidän elämäänsä, opettiko se heitä suhtautumaan totuudenmukaisemmin ihmisiin? Valitettavasti historia ei anna myönteisiä vastauksia näihin kysymyksiin.

Petsamon luostarilla on ollut lappalaisiin suorastaan päinvastainen vaikutus siihen nähden, mitä siltä sen perustaja odotti. Ennen kaikkea luostari toi lappalaisten elämään uuden, heille vielä tuntemattoman tekijän, joka on suoraan vastoin rakkauden ja veljeyden kristinoppia: maaorjuuden. Munkkien pyynnöstä kaksi lappalaista pogostaa, Petsamon ja Muotkan pogostat, oli liitetty luostariin tsaari Ivan Vasiljevitsšin lahjoituskirjalla¹⁹ 22. marraskuuta vuonna 1556. Tämä lahjoituskirja oikeuttaa luostarin ottamaan hallintaansa seuraavat merenlahdet: ”Muotkan-, Läätsin-, Uuran-, Lazrenskin- ja Nandenskinvuonot, kalastuksen ja aaltojen rannoille heittämät kuolleet merenelävät, kuten valaan tai mursun tai jonkin muun ison merenelävän ruhot, merenrannat, maa-alueen, saaret, joet, pienet purot niin yläjuoksuineen kuin apajapaikkoineen, ja tunturipaikat, ja niityt, ja metsät, ja metsälammet, ja metsäeläinten pesät ja luolat, ja lappalaiset, jotka siinä Muotkan- ja Petsamonvuonossa nykyään ja tästäkin eteenpäin ovat”. Mutta luostari ei tyytynyt oikeuksiinsa Muotkan ja Petsamon lappalaisiin, jotka olivat sille maaorjiksi joutuneet. Se levitti vielä kauemmas vaatimuksiaan: se yritti saada käsiinsä vielä muiden lappalaisten kuten Nuorttijärven ja Suonikylän lappalaisten maat. Osittain luostari verotti maita, osittain yritti muuttaa ne omaisuudekseen, mikä käy ilmi useista kohdin vuonna 1697 Nuorttijärven ja Suonikylän lappalaisille annetusta kalastusasiakirjasta.²⁰

Petsamon luostarin toiminta alaisiaan kohtaan herätti jopa hiippakunnan esimiehen huomion, niin kuin on nähtävissä arkkipiispa

19 Alkuperäisessä tekstissä on *жалованная грамота* *žalovannaja gramota*, joka tarkoittaa ’lahjoituskirjaa’. *Gramota*-käsitettä käytetään usein kolttien historian tutkimuksessa, ja esimerkiksi Inarin Siida-museossa on arvokas *gramota*-arkisto. *Gramota* merkitsee ’asiakirjaa’ tai ’kirjettä’./ *Suom. huom.*

20 Ks. myöhemmin olevaa liitettä 3.

Afanasin kirjeestä näille orjuutetuille lappalaisille. Kirjeessä hän rauhoittelee ja tarjoutuu puolustamaan heitä: ”Teitä, meidän kuuliaisista, kohtaan me osoitamme aina armoa ja tämän meidän luostarin rakentajana ja kaikkien Kuolan asukkaiden pappina ja palvelijana emme anna millään loukkauksella loukata teitä, ja olkoon niin, että tästä lähtien se Jumalaa pelkäämätön, joka loukkaa teitä tai varastaa omaisuuttanne, me, korkeasti pyhitetty arkkipiispa, pyydämme teitä osoittamaan teitä loukanneet ihmiset ja lähettämään meille allekirjoitetut anomuskirjat lähettien mukana.”²¹

Luostari menetti kokonaan alkuperäisen, uskonnollisen ja valistuksellisen tarkoituksensa; sen sijaan se sai uuden merkityksen: siitä tuli tärkeä kaupan sekä metsästys- ja kalastuselinkeinojen keskus. Uuden asemansa vuoksi se ei kyennyt säilyttämään niitä suhteita lappalaisiin, jotka olisi pitänyt syntyä valistajan ja valistettavien välille. Tietenkään lappalaisiin ei tehonnut sellaisten henkilöiden saarna veljellisestä rakkaudesta ja luopumisesta maallisesta hyvästä, jotka käyttivät hyväkseen lappalaisten mailta ja etenkin heidän rikkailta kalastusalueiltaan saatuja saaliita. Näitä alueita lappalaiset olivat ammoisista ajoista tottuneet pitämään omanaan, ja näiltä alueilta ja kalavesiltä he olivat saaneet elantonsa. Kalastusalueita luostarilla oli niin paljon, että se pystyi selviytymään vain kaikkein rikkaimmista, loput alueet sen piti laittaa vuokralle.²² Lappalaisethan palvelivat luostaria sekä työntekijöinä että sopimustyöntekijöinä²³, jotka saivat puolet tuotosta.

Laajaa kauppaa käyvä luostari vei lappalaisilta heidän elinkeinonsa ja antoi vaihdossa, niin kuin nykyään tekevät pomorikauppiat, viljaa ja muita välttämättömiä tarvikkeita. Se, olivatko nämä

21 *Труды Арх. Губ. Стам. Ком. за 1865 г., кн. 1., стр. 42 (Arkangelin kuvernementin tilastokomitean julkaisut vuodelta 1865, ens. kirja, s. 42/ Suom. huom.)*

22 Ks. liite 4.

23 Sopimustyöntekijät olivat osa ns. *pokrut*- tai *pokruta*-järjestelmää (*нокрпым pokrut*). Järjestelmä oli Arkangelin kuvernementissa metsästys- ja kalastuselinkeinoissa käytetty työvoiman palkkaustapa, jossa työnantaja antaa työntekijälle asunnon, ruuan ym. tarvikkeet. Työnantaja sai sovitun osan saaliista, ja työntekijä antoi oman työpanoksensa ja sai loput saaliista. Ruoka ja osa rahoista maksettiin etukäteen velaksi, ja velka vähennettiin palkasta, siksi suurin osa sopimustyöntekijöistä eli rekrytoiduista oli aina veloissaan, ja velat periytyivät seuraavalle sukupolvelle. Sopimustyöntekijöillä ei ollut oikeutta lähteä muualle ennen velanmaksua. <http://lexicon.dobrohot.org/index.php/> / *Suom. huom.*

sopimukset keino riistää lappalaisia niin kuin nykyisin vai eivät, ei ole tiedossa. Tiedämme vain, että vaikka luostari ei toisaalta kohdellut hyvin alaisiaan, niin toisaalta kuitenkin luostari vielä säilyttäessään traditioitaan auttoi heitä nälän aikana antamalla ruokaa. Mutta varmasti voi sanoa, että moraalisena esimerkkinä luostari ei toiminut; munkit eivät viettäneet lainkaan nuhteetonta elämää, mistä todistavat julkaisut ja julkaisemattomat lähteet.²⁴ Jos on perusteita syyttää lappalaisia liiallisesta mieltymyksestä väkijuomiin, niin tähän paheeseen sortuivat myös Petsamon munkit. Houkutus oli molemmille yhtä suuri: norjalaista rommia ja likööriä oli helposti saatavilla. Lopulta vuonna 1764 luostari lakkautettiin. Mitkä olivat sen olemassaolon tulokset, käy ilmi edellä sanotusta.

Petsamon luostari ei kuitenkaan ollut ainoa, joka käytti hyväkseen lappalaisten omaisuutta. Suuriruhtinaat ja tsaarit antoivat heidän alueitaan monien, jopa hyvin kaukana olevien luostarien käyttöön. Niinpä esimerkiksi Jekolgajoki annettiin Kargopolin kihlakunnan Ristiluostarille ja Moskovon kihlakunnan Ylösnousemuksen luostarille.²⁵ Mitä tulee lappalaisten sortoon, siinä Petsamon munkit eivät tehneet poikkeusta. Alueen hallintoon lyöttäytyneet henkilöt ja yleensä kaikki muutkin kynnelle kykenevät sallivat itselleen suhteessa lappalaisiin kaikenlaisia mielivaltaisia toimia ja epäoikeudenmukaista kohtelua luottaen lappalaisten heikkouteen ja avuttomuuteen.

Se, miten venäläiset kohtelivat lappalaisia, näkyy patriarkka Nikonin anomuskirjasta tsaari Aleksei Mihailovitšille. Nikon välittää tsaarille lappalaisten valituskirjeen posadin²⁶ asukkaasta Vasili Zvjaginista, joka oli väkivalloin vienyt heiltä muutamia heille kuuluneita jokia ja puroja, pieksi ja mukilo i heitä ja sitten toi vielä Kuolan

24 *Записки Русск. Отдел. Археологич. Общества* II 1861 г., стр. 646 и др. (*Arkeologisen Seuran Venäjän Osaston julkaisusarja* II, 1861, s. 646 jne./ *Suom. huom.*); *Труды Арх. Губ. Ком. за 1865 г., ч. 1.*, стр. 39 и 40 (*Arkangelin kuvernementin tilastokomitean julkaisut* vuodelta 1865, osa 1, s. 39 ja 40/ *Suom. huom.*); ks. myös liite 2.

25 Ks. liite 5.

26 *Posad* tarkoitti muinais-Venäjällä kaupungin muurin ulkopuolella olevaa kauppiaiden ja käsityöläisten osaa. Myöhemmin *posad*-sanalle tuli merkitys 'esikaupunki' tai 'kaupunkityyppinen asutuskeskus', suomalaisittain 'kauppala'. *Posad* tarkoittaa myös puhekielessä taloriviä, joka muodostaa kylätien. 1800-luvun puolivälin reformien myötä *posad* pikkuhiljaa menetti konkreettisen merkityksensä. Kirjoittaja viittaa *posadilla* luultavasti Kuolan linnoitukseen./ *Suom. huom.*

linnoituksesta joukko-osaston komentajan kuuden aseistetun sotilaan kera ja alkoi ryöstää lappalaisilta naalin- ja poronnahkoja sekä eläinrasvaa. Tämän jälkeen hän sitten kiristi heiltä niihin kalastusalueisiin lupakirjoituksen, jonka oli kirjoittanut itse, ja alkoi kalastaa näillä joilla. Tämän lisäksi lappalaiset valittivat vielä, että tunturihaukan metsästyksessä käyvät valtion virkamiehet loukkaavat heitä syvästi, ottavat heiltä kaksin- ja kolmikertaisesti sovittua enemmän rehua, parhaat porot ja kaiken, minkä näkevät, niin että lappalaiset haluavat jo hajaantua eri puolille, koska eivät pysty kestäämään tällaista väkivaltaa. Koska tässä pogostassa oli myös luostarin kalastusalueita, Nikon kävi puolustamaan, jotta lappalaiset eivät tosissaan hajaantuisi muualle ja aiheuttaisi luostarin kalastustoiminnalle ”vahinkoa ja elinkeinon loppua sekä luostarille ja kalastajille tappiota, kuluja ja vaikeuksia”.

On nähtävissä, että venäläisten lappalaisia kohtaan osoittama sorto oli suurta, kun alinomaa näitä piti suojella tsaarin kirjeillä. Niinpä esimerkiksi tsaarien Ivanin ja Pietarin suojelukirjeessä vuodelta 1686 seitsemän Lapin pogostan kyläläisten anomuskirjeeseen todetaan, että ”Aunuksen ja muista kapakoista ei ole sallittua Lapin pogostoihin viinin, oluen ja hunajan kauppiaana kulkea ja siten vahinkoa ja perikatoa Lapin pogostien talonpojille aiheuttaa”.²⁷ Tämä oli samaa asiaa kuin aiemmissa, vuosilta 1614 ja 1648 olevissa kirjeissä, joissa mm. määrättiin paikallisia virkamiehiä suojelemaan ”Lapin pogostojen talonpoikia”, lappalaisia, eikä verottaa heitä, jotta he saisivat rauhassa elää, ja samoin myös vuoden 1606 asiakirjassa, jonka mukaan lisäksi kiellettyä oli tuoda pogostoihin viiniä ja hunajaa.²⁸

Aika kului: luostarit menettivät alamaisensa ja hallinto muuttui. Lappalaiset ovat vapautuneet, mutta vain näennäisesti. Petsamon luostarin vallasta lappalaiset joutuivat pomorikauppiaitten käsiin, joista he ovat samalla tavalla riippuvaisia kuin aiemmin munkeistakin.²⁹

27 *Записки Археологич. Общества II* 1861 г., стр. 679 (*Arkeologisen Seuran julkaisuja II*, 1861, s. 679/ *Suom. huom.*). Sama toistuu myös myöhemmin niin kuin näkyy liitteistä 5 ja 6.

28 *Акты Истоп., изд. Археограф. Комисс., V*, стр. 241 (*Historialliset asiakirjat, Arkistokomission julkaisuja V*, s. 241/ *Suom. huom.*)

29 *Арх. Губ. Вед.* 1861 г., № 46 и самые обычаи (*Arkangelin kuvernementin tiedotuksia -sanomalehti* 1861, nro 46 ja itse tavat/ *Suom. huom.*)

Sen, että kosketukset venäläisten kanssa eivät ole olleet lappalaisille suotuisia taloudellisessa mielessä, todistaa orjuuden käyttöön-otto. Sen, että ne eivät olleet suotuisia lappalaisten henkiselle kehityksellekään, voi päätellä monista faktoista, jotka ovat todisteena heidän moraalisesta rappiostaan. Se lappalaisten rehellisyys ja vilpittömyys venäläisiä kohtaan, josta ovat kirjoittaneet von Poschmann ynnä muut, on nykyisin olemassa vain tarinoissa. Venäläiset pitävät lappalaisia tätä nykyä äärimmäisen epärehellisinä ihmisinä, jotka ovat joka hetki valmiina petokseen, ihmisinä, joihin ei pidä missään asiassa luottaa. Heidän älyllinen kehityksensä, jos ottaa mittapuuksi luku- ja kirjoitustaidon, ei myöskään ole edennyt, sillä heidän joukossaan ei ole lainkaan luku- ja kirjoitustaitoisia. Niin, minkäänlainen askel henkisen kehityksen edistymisessä ei ole mahdollinen kansalle niin kauan kuin se elää nomadielämää eikä kykene siirtymään kiinteään asumisen tapaan, eivätkä lappalaiset ole erityisen halukkaita muuttamaan elämäntapaansa. Kuitenkin 200 lappalaista ilmoitti hallinnon kyselyssä vuonna 1868 halukkuudestaan siirtyä kiinteään asumismuotoon.³⁰ Ehkä muutkin vakuuttuvat kiinteään asumistavan paremmuudesta verrattuna nomadielämään, vaikka tietysti erittäin tuntuvat edut yhtäältä tai äärimmäinen ahdinko toisaalta voivat horjuttaa heidän vuosisataista tottumustaan vaeltavaan elämään.

Jokainen lappalainen vaihtaa kolme neljä kertaa vuodessa ja useamminkin asuinpaikkaansa. Talvet lappalaiset viettävät talvipogostoissa maan sisäosissa, jossa heillä on *tupa*-nimiset mukavammat asumukset. *Tuvat* tehdään mäntypuusta mökin tapaan, mutta ne ovat mökkiä paljon pienempiä. Kesä- ja syyskylissä lappalaiset rakentavat häthätää jonkinlaisen majan turpeella katetuista riuuista. Kun kevät koittaa, lappalaiset lähtevät huhtikuussa talvikylistään kevätpaikalle tai järville, joilla on parasta pyytää kalaa, tai merelle pyytämään turskaa ja pallasta. Toiset viettävät kesän merenrannoilla ja toiset suurilla järvillä ja joilla. Elokuun ensimmäiseen päivään mennessä kaikki tulevat syyspaikoilleen, missä he paitsi kalastavat talven koittaessa myös metsästävät poroja ja muita turkiseläimiä, kuten näätiä, kettuja, saukkoja, ahmoja ja karhuja. Jouluksi tai loppiaiseksi melkein kaikki kokoontuvat talvikyliin.

30 *Арх. Глб. Вед.* 1868 г., № 26 (*Arkangelin kuvernementin tiedotuksia* -sanomalehti 1868, nro 26/ *Suom. huom.*)

Lappalaisten on pakko tällä tavoin vaeltaa, koska kaikki heidän jokensa, isot ja pienet, järvensä, puronsa sekä lintujen ja muun riistan metsästysmaansa on jo ammoin jaettu lappalaisten kesken oikeudella hallita perinnöllisesti jokaista näistä kalastusvesistä ja metsästysmaista: heidän pitääkin siirtyä paikasta toiseen käydäkseen jokaiselle heille kuuluvalla alueella. Se, miten lappalaiset ovat hallinneet maitaan ja alueitaan, käy ilmi eri aikojen tsaarien ja suuriruhtinaiden lahjoituskirjoista ja niissä olevista maakirjojen otteista.³¹

Hallinnollisesti lappalaiset jakautuvat kahteen volostiin: toiseen kuuluvat Turjan lappalaiset, joiden hallinnollinen keskus on Pyönten kylässä, ja toiseen Muurmannin lappalaiset, joiden volostihallinto on Kuolan kaupungissa. Näihin volosteihin kuuluvat pogostoiksi nimetyt lapinkylät, joista toiset ovat asutettuja vain kesäisin ja toiset vain talvisin ja jotka sen takia jaetaan talvi- ja kesäkyliin. Pyönten volostiin kuuluvat seuraavat pogostat: Sosnovkan, Kamenskin, Ekonskin ja Lumbovskin pogostat. Kuolan lappalaisten volostiin kuluu Kitskin, Voronjerutšjevskin, Maaselän, Raznovolotskin, Varisjärven, Ekostrovin, Rikotapaleen, Kildingin, Akkalan, Muotkan, Paatsjoen, Petsamon, Luujärven, Voronežskin, Semioštrovskin, Nuorttijärven ja Suonikylän pogostat.

Puolipaimentolaisen elämäntavan ja ilmaston aiheuttamien esteiden takia lappalaiset eivät harrasta maanviljelystä, eikä edes heinäniityistä ole heille mitään hyötyä, koska he eivät kerää heinää talveksi. Vain Voronežskin lappalaiset vuokraavat niittyjään mitättömästä maksusta venäläisille. Karjanhoito on heillä hyvin huonossa tilassa: lappalaiset pitävät vain hyvin pienissä määrin lampaita ja poroja.

Ainostaan filmanit kiinnittävät poronhoitoon vakavaa huomiota, ja poroja heillä on muutamia tuhansia. Muut lappalaiset omistavat usein vain muutaman poron. Nämä porot jäävät kesäisin ja talvisin ilman minkäänlaista silmälläpitoa. Lappalainen katsoo velvollisuudekseen vain merkitä porot, ja sitten hän päästää ne tundralle. Jotkut isännät kuljettavat laumansa kesäksi saarille suojellakseen porojaan susilta. Poronhoidolla oli entisaikaan hyvin näkyvä tehtävä lappalaisen taloudessa, mutta vähitellen se on menettänyt merkitystään muiden elinkeinojen eli kalastuksen ja metsästyksen vallattua siltä alaa.

31 Ks. liite 3.

Metsästystä lappalaiset harjoittavat talvisin joulukuusta kevääseen, mutta se ei ole erityisen tuottoisaa, sillä kaikkina vuosina ei saada kunnon saalista. Kaikkein tärkeimmät metsästyksen kohteet ovat peura, kettu, näätä ja orava. Peurat ovat tulleet yhä harvinaisemmiksi tundralla. Myös näätien ja kettujen määrä vähenee vuosi vuodelta järjestömän saalistuksen takia, ja majavat, joilla lappalaiset aiemmin maksoivat veroa, ovat nyt melkein kokonaan hävinneet. Lappalaiset harjoittavat vielä linnunpyyntiä. He pyytävät etupäässä riekkoja, haahkoja ja hanhia.

Lappalaisten tärkein elinkeino on kalastus. He kalastavat Jäämerellä, Vienanmerellä, joilla ja järvillä, joita on runsaslukuisesti Lapinniemiellä³². Kalasaaliit ovat valtavia. Kaikkein suurin tuloerä kalastuselinkeinoista on jokikalastuksesta saatavalla lohella. Koska lappalaisten on mahdotonta saada hyvää menekkiä tuotteelleen, he antavat vuokralle suurimman osan lohiapajistaan. Lappalaiset pyytävät myös suuria mereneläviä, mutta tämä elinkeino on aika merkitykseton. Merenrannoille heitettyt valaat ovat myös heidän omaisuuttaan. Lisäksi muutamien pogostojen lappalaiset saavat tuloja kuljetuksesta, toisin sanoen tavaroiden ja ihmisten kuljettamisesta Muurmännin rannalle, sekä majatalojen ylläpidosta, pyyntileirien vartioimisesta, laivanrakennuksesta, poronnan muokkauksesta, metsän ja halkojen hakkuusta. Tässä ovatkin heidän kaikki tulonlähteensä.

Lappalaisten tärkein tuote, kala, menee melkein kokonaan omaan käyttöön. Vaikka lappalaiset ovatkin Castrénin todistuksen mukaan saaneet voimakkaan kaupankäynnin hengen tartunnan venäläisiltä, he eivät kuitenkaan ole oppineet näiden laskelmallisuutta. Kesällä kun heillä on paljon kalaa, he kuluttavat sitä valtavia määriä. Kolmen kesäkuukauden aikana lappalainen perhe syö pappi Terentjevin mukaan noin 156 puutaa parasta kalaa ja jättää talveksi vain auringossa kuivatut pikkukalat. Talvella he kärsivät puutetta jopa kalasta, ja heidän täytyy ostaa koljaa ja kuivattuja turskanpäitä.

Myös leipää, johon lappalaiset ovat kovin tottuneet, suolaa ja kaikkea muuta taloudessa välttämätöntä heidän täytyy vaihtaa kauppiaiden kanssa omiin saalistustuotteisiinsa, ja tämä vaihto on heille

32 Tarkoittaa Kuolan niemimaata./ *Suom. huom.*

aina äärimmäisen epäedullista: kulakkikauppiaat³³ asettavat lappalaisille, joilla ei ollut mahdollisuutta saada muutoin myydyksi tuotteitaan, mielivaltaisesti korkean hinnan myymilleen tavaroille ja laskevat voimakkaasti lappalaisten tavaroiden hintaa. Lopputulos on se, että lappalaiset huolimatta rikkaasta metsästys- ja kalastuselinkeinostaan saavat ravintonsa männynkaarnasta tehdystä keitosta ja leivästä, johon on sekoitettu samaa kaarnaa. Puhdasta lisääaineetonta leipää he pitävät herkkunaan.

Lappalainen on Castrénin mukaan luonteeltaan yleisesti ottaen hiljainen, sopuisa ja taipuisa. Sopu on hänen onnensa ja autuutensa. Perimätieto kertoo, että vaikka Lapinmaalla kaikki on ulkoisesti köyhää ja likaista, niin sitä vastoin sen uumeniin kätkeytyy puhdasta kultaa: tämä puhdas kulta on lappalaisten jumaloima sopu. He kestävät kyllä kaikkea puutetta voidakseen vaikka vain lyhyen ajan nauttia sovusta. Se on heidän tervehdyksensä ensimmäinen sana ja heidän lopullinen tavoitteensa. Lappalainen ei toivo enempää kuin saada elää elämäänsä sovussa, rauhassa.

Lappalaisten sopuisassa luonteessa on paljon yhteistä suomalaisten kansanluonteen kanssa, joka on yhtä hidasliikkeinen ja taipuisa, kun on kyse asioista, joita he eivät pidä tärkeinä, mutta kajoapa vain heidän tärkeinä pitämiinsä asioihin, niin he ovat uppiniskaisia ja joustamattomia, usein fanaatikkoja ja jopa sankareita. Myös alakuloisuus on lappalaisen ja suomalaisen yhteinen piirre.

Muurmannin rannikolla on jo hyvin huomattavissa muutokset lappalaisten luonteessa ja venäläinen vaikutus siihen: siellä voitte jo tavata joskus äänekkäitä, joskus iloisia ja epälappalaiseen tapaan laskelmoivia lappalaisia. Pomorien joukossa lappalainen (puhumattakaan ulkonäöstä) erottuu heti vähäpuheisuutensa takia, mutta muiden lappalaisten joukossa Muurmannin lappalainen näyttää luonteeltaan aidolta venäläiseltä. Pappi Terentjev lisää Muurmannin lappalaisten luonnehdintaan vielä seuraavaa: ”Lappalaisen luonne on yleensä ottaen lauhkea, jopa nöyristelevä, mutta melko itsepäinen. He näyttävät

33 Venäjän *кулак* 'kulakki' tarkoittaa paitsi nyrkkiä myös saituria, kitsastelijaa sekä tavarantoimittajaa, joka toimii etenkin viljakaupassa toreilla ja satamissa ja on itse yleensä rahaton petkuttaja. <https://slovar.cc/rus/dal/551656.html> Neuvostoaikana varakkaista talonpojista käytettiin kulakki-nimitystä. / *Suom. huom.*

vilpittömiltä mutta ovat aina valmiita petkuttamaan. He riitelevät keskenään, mutta tappeluja ja valituksia ei kuulu. Varkautta on riittämiin, tappoja ei ole, väkijuomia rakastavat intohimoisesti, pettämään ovat näppäriä, uskossaan ovat vahvoja, tsasounoissa ja kirkoissa käyvät, antavat köyhille almuja, auttavat hädässä, kunnioittavat vanhempia, vaimoja rakastavat ja vieraanvaraisia ovat valikoimatta.”

Castrénin todistuksen mukaan Muurmannin lappalaiset osaavat venäjän kieltä kuin omaa äidinkieltään. Jopa kotiarjessaan he yrittävät olla yhä enemmän venäläisten tapaan. Ei ole epäilystäkään, että ennemmin tai myöhemmin heitä ei erota venäläisistä naapureistaan ja he sulautuvat venäläisiin monien muiden vierasheimojen tavoin, ja tämä etenee vähitellen, huomaamatta harvalukuisten venäläisten lappalaisten keskuudesta. Mutta kuitenkin näihin päiviin asti niin Muurmannin lappalaisilla kuin myös niillä, jotka elävät niemen sisäosissa ja Suomen rajalla, on kaikessa säilynyt paljon omaperäistä: etenkin heidän oikeuskäsityksissään ja -käytännöissään on paljon omintakeista, jos tekee päätelmiä heidän tavoistaan niiden tietojen perusteella, jotka meillä on käytössä.

Lappalaisten tapaoikeuksista meillä on käytössämme paljon tyydyttävämpi aineisto kuin muiden Arkangelin kuvernementin vierasheimojen tavanomaisesta oikeudesta. Tärkeimpänä lähteenä kirjoittaessamme lappalaisten tapaoikeuksista on pappi Georgi Terentjevin kootut kirjoitukset. Tämän teoksen ansio on siinä, että se on laadittu yksityiskohtaisen suunnitelman mukaan ja se vastaa melkein kaikkiin kysymyksiin, jotka siinä on esitetty tavavomaisesta oikeudesta, mutta vastaukset ovat valitettavasti usein hyvin lyhyitä ja niukkoja. Lisäaineistoina ovat olleet kaksi pappi Terentjevin kirjettä Arkangelin tilastokomitean varsinaiselle jäsenelle P. S. Jefimenkolle sekä *Arkangelin kuvernementin tiedotuksissa* eri aikoina julkaistut samaisen pappi Terentjevin ja muiden henkilöiden artikkelit ja kirjeenvaihto. Vielä jonkin verran tietoja on lainattu kirjoista *Uusia ja todenperäisiä tietoja Finnmarkenin saamelaisista, käännös tanskan kielestä* (Moskova, 1792), Maksimovin *Vuosi pohjoisessa*, Mihailovin *Kirjoituksia Venäjän Vienanmeren seudun luonnosta ja elämäntavasta*, Vereštšagin *Kirjoituksia Arkangelin kuvernementista* ja *Sovremennik*-lehdessä (1843, nro 2) julkaistusta artikkelista Castrén ja Lönnrot Venäjän Lapissa. Niissä

kohdin, joissa tiedot on lainattu näistä lisämateriaaleista, merkitsemme lähteen osoittavan viitteen; niissä kohdin, joissa viitettä ei ole merkitty, tiedot on siis lainattu pappi Terentjevin teoksesta.³⁴

Siviilioikeus

1. Perheoikeus

Ennen muinoin kun lappalaisilla oli vielä vahva sukuyhteisöllinen elämäntapa, oli kiellettyä mennä avioliittoon saman suvun jäsenen kanssa. Tämä lappalaisten tapa on Taylorin mukaan yhteinen monien muidenkin sivilisaation alhaisimmalla tasolla olevien kansojen kanssa.³⁵ Kristinuskon tulo ja sukuyhteisöllisen elämäntavan heikkeneminen eivät voineet olla vaikuttamatta avioitumisen perinteeseen tyyliin, mutta ne eivät kuitenkaan hävittäneet sitä, sillä nykyäänkin lappalaismiehet pyrkivät valitsemaan mahdollisuuksien mukaan morsiamensa toisesta suvusta. Toisaalta, nykyään lappalaiset menevät naimisiin usein myös venäläisten kanssa, koska monet heistä ovat tulleet sukulaisiksi avioliiton tai kummiuden kautta lappalaisten vähälukuisuuden takia.

Verisukulaisuutta pidetään avioliiton esteenä kolmatta sukupolvea myöten. Neljännessä polvessa avioliiton solmiminen on sallittua, eikä muuta sukulaisuutta erityisemmin pidetä silmällä. Ensimmäisen ja toisen polven sukulaisuusasteesta ovat selvillä vanhukset.

Kummiutta pidetään myös pahana sukulaisuuden ja avioliiton esteenä, sillä kummiuden kautta solmittua avioliittoa pidetään onnettomana. Kummiuden lisäksi on vielä yksi lappalaisten hyvin kunnioittama henkisen sukulaisuuden muoto, vaikkakaan se ei ole avioliiton solmimisen este. Se on veriveljeys, jota täällä nimitetään *ristimiseksi*.

34 Rouva Jefimenkon esittämään tapaoikeuksien kirjallisuusluetteloon pitää vielä lisätä pappi Terentjevin Lappalaiset hää, joka on julkaistu *Arkangelin kuvernementin tiedotuksissa* 1874, nro 21, vrt. yksityiskohtainen bibliografia Je. K. Jakuškinin kirjassa *Tavanomainen oikeus*, ensimmäinen osa, Jaroslavl 1875. *Toim.*

35 *Доисторический быт человека*, стр. 380, 388 (*Esihistoriallinen ihmisen elämäntapa*, s. 380, 388/ *Suom. huom.*)